

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАСЕЙНУ РІЧКИ ІНГУЛЕЦЬ

Загальна характеристика. Річка Інгулець є самою нижньою притокою Дніпра та впадає в нього за 43 км від гирла. Інгулець протікає по території Кіровоградської, Дніпропетровської, Миколаївської, Херсонської областей [9].

Довжина річки складає 549 км, загальна площа водозбірного басейну – 14460 км² [5]. Басейн має вигляд витягнутого в меридіональному напрямку трикутника, вершина якого знаходиться біля гирла ріки, а основа – на північному вододілі. Таким чином, річкова сітка розвинута переважно в північній частині басейну, де знаходяться майже всі притоки Інгульця. В південній частині впадає лише одна притока – р. Висунь [6].

Висота гирла над рівнем моря – 0,1 м. Падіння ріки складає 175 м, нахил річки – 0,32 м/км (у верхній течії до 1,2 м/км). Скорість річки на плесах незначна, на перекатах 0,2 – 0,5 м/сек (0,72 – 1,8 км/ч) [7].

Морфологічні та гідрографічні особливості долини та басейну. Верхня течія Інгульця представляє собою ряд озероподібних або болотистих плесів, які з'єднуються між собою лише підчас весінніх паводків або після сильних злив. До м. Олександрії річка тече вузькою стрічкою, береги якої місцями скелясті. В районі Кривого Рогу ширина річки складає близько 40 м, глибина до 1,7 м. Збудоване в Кривому Розі водосховище утворене на місці гранітних виходів на поверхню і порогів Інгульця [2].

В середній течії річка тече в скелястих берегах, мається багато перекатів, порогів (техногенного характеру) – які являють собою зруйновані дамби і автомобільні мости [8]. Нижче Кривого Рогу Інгулець розмиває осадові породи.

Гирло у верхній течії спрямлене, в середній і нижчій дуже звивисте. Характерні петлі довжиною 5 – 7 км, практично повертаються в початкову точку. Від початку до гирла Інгулець утворює 55 меандр. В подальшому

ширина річки збільшується ненабагато, досягаючи Снігурівки 100м, а гирлі – 120 м. Глибина на плесах може досягати 5м. Дно піщане [3,9].

Річкова сітка басейну складається з р. Інгулець, 43 річок довжиною більше 10 км (кожна), 142 річки меншої довжини, а також великої кількості балок, які не мають постійного стоку води. Довжина більшості приток не перевищує 20 км, і тільки річки Саксагань та Висунь мають довжину, яка перевищує 100 км [1,4,5].

Геолого-геоморфологічні особливості басейну. Басейн річки Інгулець розташований в межах двох крупних морфоструктур: північна частина знаходиться в межах Придніпровської височини, а південна – у Причорноморській низовині.

Корінними відкладами, що складають Придніпровську височину, є докембрійські кристалічні породи Українського кристалічного масиву. Вододільний простір покритий потужними шарами більш молодих порід палеогену та четвертинних відкладів, представленими декількома лесовими горизонтами, які покривають майже всі нерівності давнього рельєфу. Для південній частині басейну, розташований в Причорноморській низовині характерні відклади більш молодого віку (сармата та понту), які також перекриваються лесовими горизонтами [6,9].

Гідрологічні особливості басейну. У весняний та в значній мірі в зимовий період річка живиться головним чином за рахунок талих вод. В інший час живлення річки відбувається за рахунок підземних вод та поверхневого стоку. Тала вода у верхній течії складає близько $\frac{2}{3}$ річного стоку, а в нижній течії – ще більшу його частину [4,5].

Особливості ґрунтового покриву території басейну. Майже весь басейн Інгульця розташований в чорноземній степовій зоні. У північній частині басейну в межах поширення великих лісових масивів зустрічаються потужні, інколи, деградовані чорноземи з більшою чи меншою мірою опідзолення.

На безлісій території північної частини та середньої частини басейну поширений чорнозем звичайний на лесовій основі. У південній частині басейну розташовані менш гумусні чорноземи, які місцями переходять в каштанові ґрунти [6,9].

Рослинний покрив території басейну. Згідно з геоботанічним районуванням України, територія басейну річки охоплює Софієво-Марганецький, Олександрійсько-Верхньодніпровський, частково Кіровоградський та Вознесенсько-Новобузький геоботанічні райони Бузько-Дніпровського (Криворізького) округу та Апостолівський геоботанічний район, Дністровсько-Дніпровського геоботанічного округу Причорноморської (понтичної) провінції Європейсько-Азіатської степової області [9].

Сучасний рослинний покрив басейну Інгульця має трансформований характер внаслідок інтенсивної господарської діяльності. У результаті сільськогосподарського освоєння земель розорано майже 85% території. Природні ландшафти збереглися лише на 0,5% території і носять фрагментарний характер. По крутих схилах ярів, балок та річкових долин. На півночі збереглися залишки лісової, степової, лучної, прибережно-водної рослинності, рослинність кам'янистих відслонень та пісків. На порушених землях значного поширення набула синантропна рослинність [3,8].

Природна лісова рослинність представлена невеликими ділянками, які розміщені у ярах і балках (байрачні дубові та в'язово-дубові ліси) та по берегах річок (заплавні осокірники та в'язо-осокірники). Поширені природні ліси у Олександрійському, Верхньодніпровському, П'ятихатському та Солонянському районах. Найбільші штучні ліси – Комісарівський, Грушеватський, Ганнівський, Гурівський, Володимирська Дача. Загальна лісистість басейну річки Інгулець не перевищує 8%. Найвища вона у північних районах: Верхньодніпровський – 9%, П'ятихатський – 4,2, Олександрійський – 8,5%; а найменша у південних: Широківський – 1,2%, Апостолівський – 1,6% [9].

Степова рослинність збереглася на крутих схилах балок та річкових долин. У північній частині вона представлена різнотравно-типчаково-ковиловими, а на півдні – типчаково-ковиловими степами. Переважають асоціації формацій *Festuceta valasiacae*, *Koelerieta cristatae*, *Poeta angustifolia*, *Stipeta cappillatae*, *St. lessingiana*, *St. pulcherrimae*, *St. ucrainica*, *St. dasyphyllae*, на змитих ґрунтах *Bromopsideta ripariae*, *Br. inermis*. Дуже часто трапляються зарості чагарників формацій *Pruneta stepposae*, *Caraganeta fruticis*, *Ceraseta fruticosae*, *Amygdaleta nanae*, *Spiraeata (hypericifoliae et crenatae)*. В межах Криворізького округу в долині Інгульця та його приток: Саксагані та Жовтих Вод збереглася рослинність гранітних відслонень, а в межах Дністровсько-Дніпровського – рослинність вапнякових відслонень. Для них характерні як петрофітні степові варіанти рослинності, так і специфічні рослинні угруповання кам'янистих та вапнякових відслонень [9].

Лучна рослинність збереглась у заплавах, по тальвегах балок, та у подах. Тут найбільш поширені остепнені і справжні луки, для них характерним є наявність солонцюватих і солончакових угруповань.

Водна рослинність поширена на мілководдях водойм та водотоків. Виділяються формації зануреної, з плаваючими листками та повітряно водною рослинністю. Основними з них є формації *Potamogetoneta perfoliati*, *Potamogetoneta pectinati*, *Potamogetoneta crispi*, *Ceratophylleta demerse*, *Trapeta borystenicae*, *Nymphaeta albae*, *Nuphareteta lutei*, *Phragmiteta australis*, *Typheta angustifoliae*. Флористично водна рослинність не багата [9].

Останнім часом значного поширення в межах басейну річки Інгулець набула синантропна рослинність: сегетальна та рудеральна. Вона тісно пов'язана з антропогенним фактором [8,10].

Список використаних джерел:

1. Алмазов А.М. Гидрохимия Днепра, его водохранилищ и притоков / А.М.Алмазов, А.И.Денисова, Ю.Г.Майстренко. — К.: Наук. думка, 1967 — С. 243–246.

2. Багрій І.Д. Гідроекосистема Криворізького басейну — стан і напрямки поліпшення / І.Д.Багрій, П.Ф.Гожие, Е.В.Самоткал та ін. — К.: Фенікс, 2005. — 213 с.
3. Бойко М.Ф. Екологія Херсонщини: навч. пос. для ВНЗ / М. Ф. Бойко, С.Г. Чорний. - Херсон, 2001. — 156 с.
4. Вишневський В.І. Річки і водойми України. Стан і використання / В.І.Вишневський. — К.: Віпол, 2000. — 376 с.
5. Вишневський В.І., Косовець О.О. Гідрологічні характеристики річок України / В.І.Вишневський. — К.: Ніка-Центр, 2003. — 324 с.
6. Географія Херсонщини: Навч. посібник./ [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. — Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. — 221 с.
7. Лобода Н.С., Шахман І.О. Методика розрахунку річного стоку річок Нижнього Подніпров'я в умовах недостатності даних спостережень // Вісник Одеського державного екологічного університету. — Вип.2. — К:КНТ. —2006. - С. 200–207.
8. Мальчикова Д.С. Просторові особливості антропогенної трансформації природних систем Херсонської області / Д.С. Мальчикова // Географія і сучасність. Зб. наук. праць Націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. — К.: Вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2009. — Вип. 20. — С. 53-56.
9. Природа Херсонської області: фізико-географічний нарис / за ред. М. Ф. Бойко — Фітосоціоцентр, 1998. — 120 с.
10. Malchykova D.S. Environmental protection and spatial planning of econet strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D.S. Malchykova, A. A. Ponomareva, R. S. Molikevych // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. — Херсон, 2015. — № 2. — С. 92-107.